

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ПРОГРАМ ЮНЕСКО ДЛЯ СТІЙКОГО І ЗБАЛАНСОВАНОГО ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ БІОСФЕРНИХ ЗАПОВІДНИКІВ ПРИЧОРНОМОРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

FEATURES IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL PROGRAM FOR SUSTAINABLE UNESCO AND BALANCED ECOLOGICAL AND ORIENTED DEVELOPMENT BIOSPHERE RESERVE BLACK SEA TERRITORIES OF UKRAINE

У статті розглянуто особливості становлення, структура, функціонування, проблеми і завдання мережі біосферних резерватів у світлі Міжнародної програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», надалі МАВ (англійською The Man And The Biosphere Programme (MAB), «Севільської стратегії», «Мадридського плану дій». Проаналізовано роль і відповідальність біосферних заповідників у збереженні біорізноманіття, забезпеченні сталого економічного і соціального розвитку, збереженні культурних цінностей та розвитку рекреаційної діяльності як основи збалансованого розвитку Причорноморського регіону.

Ключові слова: біосферний заповідник, сталий розвиток, біорізноманіття, розвитку рекреаційної діяльності, збалансований розвиток.

В статье рассмотрены особенности становления, структура, функционирование, проблемы и задачи сети биосферных резерватов в свете Международной программы ЮНЕСКО «Человек и биосфера», в дальнейшем МАВ (на английском The Man And The Biosphere Programme (MAB), «Севильской стратегии», «Мадридского плана дей-

ствий». Проанализирована роль и ответственность биосферных заповедников в сохранении биоразнообразия, обеспечении устойчивого экономического и социального развития, сохранении культурных ценностей и развития рекреационной деятельности, как основы сбалансированного развития Причерноморского региона.

Ключевые слова: биосферный заповедник, устойчивое развитие, биоразнообразие, развитие рекреационной деятельности, сбалансированное развитие.

The article considers the peculiarities of the structure, functioning, problems and tasks of biosphere reserves in light of the International program UNESCO «Man and Biosphere», hereinafter MAB (The Man And The Biosphere Programme (MAB), «The Seville Strategy», «The Madrid Plan of Action». Analyzed the role and responsibility of biosphere reserves in the conservation of biodiversity, sustainable economic and social development, preservation of cultural values and recreational activities as the basis for sustainable development Black Sea region.

Key words: Biosphere Reserve, sustainable development, biodiversity, development of recreational activities, sustainable development.

УДК 378.094

Чичкалюк Т.О.

к.е.н., доцент кафедри управління земельними ресурсами Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Постановка проблеми. У наш час ми все частіше отримуємо підтвердження того, що наймовірно важко узгодити інтереси і прагнення законодавчих положень як національних, так і міжнародних, окремих індивідів, різних соціальних груп у питанні щодо збереження природи.

В.І. Вернадський, називаючи ту частину планети, де є присутність життя і діяльності людини – ноосферою (сферою розуму) напевно не усвідомлював, що саме ця частина планети Земля може так скоро перетворитися в техносферу – у сферу, що загрожує життю самої людини. Люди знову стали перед глухим кутом, де необхідним є «пошук нових ідеалів та цінностей, надій і вірувань, поглядів на сенс і мету життя, які визначають діяльність індивіда або національного суб'єкта й органічно входять до його вчинків і норм мислення» [1], здатного забезпечити гармонізацію відносин суспільства і природи як умову нової моделі розвитку цивілізації в цілому і певного регіону, зокрема.

Одним з основних механізмів узгодження інтересів природи, збереження її цінності та суспільства, що пройшло перевірку часом, є процеси регулювання і управління. Причому дійсно корисними

є такі, що вибудовані з врахуванням глобальних та загальнодержавних інтересів підсистем нижнього рівня, з «підвищенням ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоуправління за вирішення покладених на них повноважень і завдань» [2].

Цей феномен здатний запобігти виникненню суперечностей, своєчасному їх усуненню з метою зняття напруженостей, подолання кризових явищ в усіх ланках суспільної життєдіяльності, натомість забезпечувати підвищення інвестиційної привабливості територій, ефективного функціонування соціально-економічної та екологічної систем. Тобто йти шляхом створення сталого, стійкого, збалансованого розвитку своїх територій як частин однієї державної і планетарної системи. Пріоритетними напрямками розв'язання цих завдань є вдосконалення регулювання і управління у сфері розвитку природно-заповідного фонду як умови глобальної стабільності біосфери, збереження біорізноманіття, переміщення акцентів від економіки в цілому до людини і природи. Саме для гармонізації відносин суспільства і природи в світі мобілізувався науковий, технологічний, громадський

потенціал, для втілення загальнолюдської ідеї було створено як один з механізмів впливу Всесвітню мережу біосферних резерватів. Ця мережа є міждисциплінарною лабораторією, покликаною поліпшити базу даних та знань щодо впливів на планетарні насамперед кліматичні зміни.

На нашу думку, однією з головних умов виконання регулювання і управління фундаментальних, уставних завдань, які поставлені перед кожним біосферним заповідником окремо та глобальною мережею біосферних резерватів у цілому, є відповідальне усвідомлення кожним національним галузевим менеджментом їх глобального значення і реалізація покладених на них функцій насамперед через оптимізацію регулювання і управління територіальної організація на кожній конкретній локації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Цим питанням були присвячені праці багатьох вчених, зокрема: І.П. Герасимова, В.Г. Аверіна, В.П. Алексєєва, В.В. Криницького, Ю.Г. Пузаченко, Ф.Д. Гамора, В.В. Горлачук, Г.В. Парчука, А.А. Браунера, М.К. Удварді, Дж.А. Магмагона, Дж.Ф. Франкліна та багатьох інших.

Постановка завдання. Метою дослідження є особливості становлення, структура, функціонування, проблеми і завдання мережі біосферних резерватів у світлі Міжнародних програм ЮНЕСКО.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Нами розглянуто основні етапи створення і уставні положення глобальної мережі, виходячи з розуміння необхідності відповідальної відповідності, і ще й тому, що біосферні заповідники (резервати) щодо до програмних документів ЮНЕСКО (Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) можуть відігравати чималу роль у реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», яка затверджена Указом Президента України 12 січня 2015 року [3].

Сталий, збалансований розвиток територій, реалізація стратегії його втілення передбачає вирішення насамперед екологічних проблем – єднання природи і людини. Найголовніші виклики прийняті світом, вони отримали статус «глобальні». Серед таких проблема збереження біорізноманіття. Державою Україна ця проблема визнана глобальною у ратифікованих міжнародних документах: Конвенції про біорізноманіття, (The Convention on Biological Diversity, 1992) [1]; Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, які знаходяться під загрозою знищення (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora – CITES, 1973) [2]; Конвенції зі збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція) (Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals – Bonn Convention, 1979) [3]; Конвенції

про водно-болотні угіддя, які мають міжнародне значення, головним чином в якості помешкання водоплаваючих птахів (Рамсарська конвенція) (Convention on Wetlands of International Importance as Wildlife Habitats – Ramsar, 1971) [4]; Конвенції про охорону дикої фауни та флори та природних середовищ мешкання у Європі (Бернська конвенція) (Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats – The Bern Convention, 1979) [5]; Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (World Heritage Convention, 1972) [6]; Пан-Європейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy, 1995) [7].

У нашій державі напрацьовано законодавче підґрунтя збереження біорізноманіття у вигляді наступних документів: Законів України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. № 2456-XII [8]; «Про рослинний світ» від 09.04.1999 р. № 591 – XIV [9]; «Про тваринний світ» від 13.12.2001г. № 2894-III [10]; «Про формування національної екологічної мережі на 2000-2015 рр» від 21.09.2000 N 1989-III [11]; «Про екологічну мережу України» від 24.06.2004 № 1864-IV [12], Указів Президента «Про біосферні заповідники в Україні» від 26.11.1993р. № 563/93 [13]; «Про Створення заказників загальнодержавного значення» від 10.12.1994 р. № 750/94 [14], постанов КМУ «Про Концепцію збереження біологічного різноманіття в Україні» від 12.05.1997 р. № 439 [15]; «Про порядок ведення державного кадастру тваринного світу» від 15.11.1994 р № 772 [16]; «Про заходи щодо охорони водно-болотних угідь міжнародного значення» від 23.11.1995 р. № 935 [17].

Складність реалізації стратегії збереження біорізноманіття не вичерпується законодавчими актами, вона потребує наукового обґрунтування та конкретних технічних рішень. Виходячи з того, що біорізноманіття є явищем територіальним і не може існувати поза екосистемою, ще В.В. Докучаєвим була сформульована необхідність формування територіальних систем, що потребують особливої охорони (природно-заповідного фонду). Основні положення класичної теорії заповідної справи сформулювали І.П. Бородин, В.Н. Сукачов, Е.М. Лавренко, І.Г. Підопличко, В.І. Талієв, Г.А. Кожевников, В.В. Станчинський, Н.В. Шарлемань, В.Г. Аверин, Н.Ф. Реймерс.

Сучасна практика організації землекористування ПЗФ свідчить про те, що ефективне функціонування екосистем потребує створення більш потужних систем екологічної мережі, які б забезпечували міграції, розселення, обмін генетичним матеріалом дикої біоти. Правові, організаційні, біологічні проблеми екомережі України в цілому вирішені на теоретичному рівні. Розробка механізмів реалізації програм, виділення земель, які зазви-

чай потрапили до приватної власності, визначення просторового положення елементів екомережі, рівнів організації цілісної системи утворює другий блок задач формування систем збереження.

За сторічний період формування територіальних природоохоронних систем змінювалися умови та пріоритети їх функціонування, виникла потреба удосконалення традиційних форм і пошуку нових. Перспективною в світі визнана система Біосферних заповідників.

У листопаді 1971 р. під егідою ЮНЕСКО відбулося Перше засідання Міжнародного Координаційного Комітету. Це є офіційною датою заснування Програма «Людина і біосфера» МАБ («The Man And The Biosphere» (MAB) Programme), де розглядається 14 дослідницьких програм. Метою Програми стало узагальнення і продовження розвитку наукових досліджень, покликаних поліпшити взаємодію людини з її природним оточенням, сприяння раціональному управлінню природними ресурсами і забезпеченню їх збереження, формування кваліфікованих кадрів у цій галузі та розповсюдження отриманих знань [4]. У рамках цих проектів нині розробляються біля 1000 «польових проектів». Для нас цінним є той факт, що базою для своєї роботи програма використовує Всесвітню мережу біосферних резерватів. Україна з 12 травня 1954 року є членом ЮНЕСКО. Це членство стратегічно орієнтоване на сприяння розширенню міжнародного співробітництва наукових, освітніх і культурних інституцій шляхом забезпечення їх участі у програмній діяльності Організації. Координацію співпраці національних інституцій з ЮНЕСКО покладено на Національну комісію України у справах ЮНЕСКО – міжвідомчий орган при МЗС України – створений Указом Президента України № 212/96 від 26 березня 1996 р. З грудня 1962 року в Парижі функціонує Постійне представництво України при ЮНЕСКО. У період з 1989 по 2011 роки, на кожній сесії Асамблеї держав-членів МОК (проводиться кожні два роки) Україна обиралася та була представлена у керівному органі Комісії – Виконавчій раді МОК, що свідчить про високий рівень океанографії в Україні. Останній раз до цього органу Україну було обрано на наступні два роки під час 28-ї сесії Асамблеї МОК (24 червня 2015 р.).

Засідання МКР проходять раз на два роки в штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі. Кожен представник має право одного голосу, проте він може надіслати для участі в сесії будь-яку кількість експертів. Крім того, в засіданнях можуть брати участь члени ЮНЕСКО, які не входять до ради, а також представники цілого ряду міжнародних організацій під егідою ООН і ЮНЕСКО [6]. У перервах між засіданнями ради програма управляється спеціальним бюро, до складу якого номінуються представники всіх геополітичних регіонів ЮНЕСКО [5].

Саме діяльність біосферних заповідників як модельної території для сталого розвитку важлива для впровадження європейських стандартів життя та для розвитку економіки екологічно невиснажливими способами. Окрім того, біосферні заповідники як міжнародно-визнані інституції підсилюють бренд-меседж України, як країни привабливої для туризму та країни з визначними природними, культурними та історичними цінностями. Вдосконалення діяльності установ важливо також і для популяризації України у світі, формування її позитивного іміджу та для забезпечення присутності у міжнародному академічному середовищі.

Визначимося з самим поняттям «Біосферний заповідник». Відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» біосферний заповідник є однією з категорій природно-заповідного фонду – системи територій та об'єктів спеціальної охорони, хоча його зонування і функції в цілому відповідають категорії «біосферний резерват» [4]. За Статутними рамками Всесвітньої мережі біосферних резерватів поняття дещо відрізняється від української природоохоронної категорії «біосферних заповідників» і не лише за назвою. За прийнятою світом Концепцією «біосферний резерват» загалом не є природоохоронною категорією. Починаючи з 1994 р. Міжнародний союз охорони природи (МСОП) уже не включає їх у класифікацію категорій природоохоронних територій. Для управління біосферними резерватами створюються за участі зацікавлених сторін їх консультативні (координаційні) ради та розробляються і реалізуються плани управління (менеджмент-плани).

На цей час за даними офіційного представництва України в ЮНЕСКО Всесвітня мережа доброю волею національних спільнот налічує 669 біосферних резерват у 120 країнах світу. На разі держава Україна представлена у складі Всесвітньої мережі біосферних резерватів, це безумовно є досягненням, шансом і відповідальністю [5].

До Всесвітньої мережі біосферних резерватів від України включені біосферні заповідники Чорноморський, «Асканія-Нова», Карпатський та Дунайський (останній у складі українсько-румунського біосферного резервату «Дельта Дунаю») та біосферні резервати: українсько-польсько-словацький «Східні Карпати», Деснянський, «Розточчя» та Шацький (окремо і в складі українсько-білорусько-польського резервату «Західне Полісся») (Дідух, Парчук, 2014). Більшість з них вносять свій посильний вклад у впровадження в Україні стратегії сталого розвитку, служать інструментами запровадження принципів «зеленої економіки», надання екосистемних послуг, раціонального природокористування, мінімізації кліматичних змін тощо.

Для нашого Причорноморського регіону особливо важливе значення має Чорноморський біо-

сферний заповідник, який цього року відзначає своє 90 річчя.

Для порівняння в біосферних заповідниках України передбачено створення науково-технічних рад та розроблення проектів організації їх територій, які переважно націлені на природоохоронну та науково-дослідну роботу.

Висновки з проведеного дослідження.

В Україні зараз через недосконалість законодавства та невідповідність його положень базовим нормативно-правовим актам ЮНЕСКО, є достатньо проблематичними функціонування біосферних заповідників. Це насамперед і стосується біосферних резерватів, що створені в Причорноморському регіоні України на базі територій та об'єктів природно-заповідного фонду із включенням до їх складу населених пунктів, сільськогосподарських, лісгосподарських та інших не заповідних територій.

Міжнародна програма ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МАБ) має за мету дати відповідь на такі виклики сьогодення, як урбанізація, кліматичні зміни, швидке зменшення біорізноманіття та впливи цих процесів на екосистему і суспільне життя.

Головним у роботі державного галузевого менеджменту України, на нашу думку, має стати забезпечення належного функціонування вже наявних біосферних резерватів ЮНЕСКО у повній відповідності букві Програми МАБ з урахуванням національної і регіональної специфіки та розширення національної мережі завдяки створенню нових.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кремень В.Г. Філософія управління: підручник / В.Г. Кремень, С.М. Пазиніч, О.С. Пономарьов. – К.: Знання України, 2007. – 360 с.
2. Сорока М.П. Державне стратегічне планування розвитку регіонів України: теорія, методологія, практика: монографія / М.П. Сорока. – Донецьк: Юго-Восток, 2012. – 519 с.
3. Електронне джерело: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
4. Що таке програма ЮНЕСКО «Людина та біосфера». – К.: Наук. думка, 1984. – 32 с.

5. International Co-ordinating Council of the Man and the Biosphere (MAB) Programme (англійською). ЮНЕСКО. Архів оригіналу за 2012-04-22.

6. Електронне джерело: zapovidnyk.org/2015/02/blog-post_10.html

7. Електронне джерело: <http://unesco.mfa.gov.ua/ua/ukraine-unesco/cooperation>

8. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. № 2456-XII // Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. – 1997. – Т. 1. – С. 97-112.

9. Закон України «Про рослинний світ» від 09.04.1999 р. № 591-XIV // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1999. – № 22-23. – Ст. 198.

10. Закон України «Про тваринний світ» від 13.12.2001 г. № 2894-III // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. – № 14. – Ст. 97.

11. Закон України «Про формування національної екологічної мережі на 2000-2015 рр.» від 21.09.2000 № 1989-III // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 47. – Ст.405.

12. Закон України 1864-IV «Про екологічну мережу України» // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 45. – С. 1841-1848.

13. Указ Президента України «Про біосферні заповідники в Україні» від 26.11.1993 р. № 563/93 // Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. – 1996. – Т. 2. – С. 7.

14. Указ Президента України «Про Створення заказників загальнодержавного значення» від 10.12.1994 р. № 750/94 // Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. – 1996. – Т. 2. – С. 11-17.

15. Постанова КМ України «Про Концепцію збереження біологічного різноманіття в Україні» від 12.05.1997 р. № 439 // Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. – 1998. – Т. 4. – С. 163-165.

16. Постанова КМ України «Про порядок ведення державного кадастру тваринного світу» від 15.11.1994 р. № 772 // Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. – 1996. – Т. 2. – С. 117-118.

17. Постанова КМ України «Про заходи щодо охорони водно-болотних угідь міжнародного значення» від 23.11.1995 р. № 935 // Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. – 1996. – Т. 2. – С. 214-215.